

1. ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนจากภัยพิบัติ

ผู้เข้าร่วมการสัมมนาได้สะท้อนว่าสถานการณ์น้ำท่วมและดินโคลนถล่ม ที่เกิดขึ้นในแต่พื้นที่ นอกจากจะก่อให้เกิดความเสียหายต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างมหาศาล ทั้งการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนความเสียหายที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ทำการเกษตร ทั้งพืชสวนและไร่นา ตลอดจนสัตว์เลี้ยงที่ต้องล้มตายเป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถทำมาหากินได้ และส่งผลต่อรายได้ที่จะนำมาใช้จ่ายในครอบครัว

นอกจากนี้ ยังได้สร้างความเสียหายต่อระบบการคมนาคมขนส่งและระบบสาธารณสุขปโภค (ถนนหนทาง สถานที่ราชการต่างๆ) เกิดมลภาวะอันเนื่องมาจากสารเคมีที่ไหลมากับน้ำ เกิดโรคระบาด เช่น จี๋หนู ตาแดง ฯลฯ ยิ่งไปกว่านั้น ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนและสังคม ได้แก่ ความขัดแย้งระหว่างพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมและไม่ท่วม ความขัดแย้งจากการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัย โดยบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก ซึ่งไม่ทั่วถึงและไม่เท่าเทียมกัน เป็นต้น

2. หลักการและแนวทางสำคัญ

การแก้ไขปัญหาที่ผ่านมานี้ ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานโดยหน่วยงานเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือเพียงฝ่ายเดียว ทำให้การแก้ปัญหาไม่ทั่วถึง และไม่สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน นอกจากนี้ การให้ความช่วยเหลือของหน่วยงาน มักจะดำเนินการในช่วงระยะเวลาอันสั้น ในขณะที่ยังมีปัญหาอีกมากมาย ซึ่งต้องใช้เวลาในการพัฒนาและฟื้นฟูในระยะยาว หลักการและแนวทางที่สำคัญมีดังนี้

- สนับสนุนให้ชุมชนที่ประสบภัยรวมตัวกัน เชื่อมโยงกันเพื่อเข้าถึงชาวบ้านที่มีปัญหาในพื้นที่ แก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่จำเป็นเร่งด่วนร่วมกัน เช่น จัดหาอาหาร เครื่องใช้ เสื้อผ้า ฯลฯ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในชุมชน โดยระบบของชุมชนให้มากที่สุด ครอบคลุมผู้ประสบภัยในพื้นที่ และเกิดการแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง

- สนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นจัดทำแผนการป้องกัน พัฒนา พื้นฟูชุมชนท้องถิ่นที่ประสบภัย ทั้งในระยะเร่งด่วน ระยะปานกลางและยาว ที่ครอบคลุมสภาพปัญหาทุกด้าน ทั้งด้านการพัฒนาคน การพัฒนาอาชีพการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในระบบชุมชน การจัดการปัญหาที่ดิน การฟื้นฟูการผลิตท่ามกลางความหลากหลายระบบชุมชนท้องถิ่น

- ใช้กระบวนการฟื้นฟูชุมชนที่ประสบภัยในด้านต่างๆ ให้เกิดการดำเนินงานร่วมกันของผู้ประสบภัย เกิดการเชื่อมโยง ช่วยเหลือเกื้อกูล แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนที่ประสบภัย เพื่อนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนที่ประสบภัยในที่สุด

3. เป้าหมายของการจัดการปัญหาและฟื้นฟูชุมชนที่ประสบภัย

เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาและผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นดังกล่าว จึงได้มีการกำหนดเป้าหมายในการดำเนินการเพื่อจัดการปัญหาและฟื้นฟูชุมชนที่ประสบภัย ได้แก่

- กระตุ้นให้ผู้ประสบภัยเข้ามามีส่วนร่วมและเป็นหลักในการแก้ปัญหา ช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้มากที่สุด
- มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้เท่าทันกับสถานการณ์ปัญหาและความต้องการ พื้นระบบการโครงสร้างของชุมชนในการทำงานร่วมกัน ทำให้เกิดแผนการพัฒนาและฟื้นฟูในระยะยาว
- จัดความสัมพันธ์ของเรื่องต่างๆที่จะฟื้นฟู ทั้งในส่วนของที่อยู่อาศัย วิธีชีวิต ความเป็นอยู่ อาชีพการทำมาหากิน ระบบสวัสดิการ โดยมุ่งเน้นการฟื้นฟูความสามารถของคนในพื้นที่เป็นสำคัญ
- ประสานให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง อย่างเป็นขบวนการและมีระบบ เพื่อให้แนวทางการสนับสนุนช่วยเหลือ สอดคล้องกับปัญหาความต้องการและแผนการฟื้นฟูของชุมชนท้องถิ่น

4. แผนการจัดการปัญหาและฟื้นฟูชุมชนที่ประสบภัย

จากบทเรียนและประสบการณ์การดำเนินงานฟื้นฟูชุมชนที่ประสบภัย โดยองค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชนเป็นแกนหลัก นำมาสู่แผนฟื้นฟูชุมชนที่ประสบภัยน้ำท่วม โดยแบ่งออกเป็นแผนการช่วยเหลือเร่งด่วน ระยะปานกลางและระยะยาว ดังนี้

1) แผนการช่วยเหลือเร่งด่วน

1.1) จัดตั้งศูนย์ประสานงานระหว่างชุมชนที่ประสบภัยทั้งในระดับตำบล และจังหวัด เพื่อเป็นกลไกในการติดต่อระหว่างชุมชนที่ประสบภัย รวบรวมและจัดเก็บข้อมูลผู้ประสบภัย ประสานงานและบูรณาการแผนงานกับหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคีพัฒนาอื่น เชื่อมโยงเครือข่ายองค์กรชุมชนในพื้นที่ จังหวัด ระหว่างจังหวัดและภาค เพื่อให้เกิดการหนุนเสริมและขับเคลื่อนงานฟื้นฟูชุมชนที่ประสบภัยอย่างเป็นขบวนการ

1.2) จัดสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราว เพื่อดูแลผู้ประสบภัยที่ไม่สามารถเข้าอยู่ในบ้านตนเองได้ โดยเน้นการใช้แรงงานของผู้ประสบภัย เครือข่ายชุมชนอื่น รวมถึงอาสาสมัครที่ต้องการช่วยเหลือผู้ประสบภัย ในบางพื้นที่จะใช้วัสดุเก่า เพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง และมีระบบการจัดการวัสดุจากที่อยู่อาศัยชั่วคราว ไปจัดสร้างหรือซ่อมแซมพื้นที่สาธารณประโยชน์กลางของชุมชนภายหลังน้ำลด

1.3) สร้างระบบการเตือนภัย และการสื่อสารในพื้นที่ เพื่อเตรียมความพร้อมในการช่วยเหลือตนเองในเบื้องต้นของชุมชน สนับสนุนให้มีวิทยุชุมชน หอกระจายข่าว วิทยุสื่อสาร ในพื้นที่เป็นต้น

1.4) สนับสนุนอุปกรณ์ให้ความช่วยเหลือในเรื่องการขนย้ายทั้งคน สัตว์เลี้ยง และสิ่งของฉุกเฉิน เช่น เรือท้องแบน รถขนย้าย ฯลฯ ประจําการที่ศูนย์ประสานงานฯ

1.5) จัดหาสิ่งของเครื่องใช้เร่งด่วนในการดำรงชีวิต ผ่านศูนย์ประสานงานของชุมชน เพื่อจัดระบบการรับสิ่งของบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัย และกระจายสิ่งของอย่างทั่วถึง เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างผู้ประสบภัย

1.6) จัดตั้งคณะกรรมการระดับกระทรวง โดยมีผู้แทนจากผู้ประสพภัยเข้าร่วมในการกำหนดทิศทาง แนวทางการแก้ปัญหา

2) แผนระยะปานกลางและระยะยาว

2.1) **สำรวจข้อมูลความเสียหาย** โดยผู้ประสพภัย เครือข่ายองค์กรชุมชนในพื้นที่หน่วยงาน และภาคี ร่วมกันสำรวจข้อมูลภาพรวมความเสียหายในพื้นที่ สำรวจตรวจสอบสภาพความเสียหายในเรื่องที่อยู่อาศัย พื้นที่เกษตรกรรม ปศุสัตว์ โดยอาจเปรียบเทียบจากข้อมูลของหน่วยงานราชการ

2.2) **การซ่อมแซมหรือจัดสร้างที่อยู่อาศัยถาวร** เพื่อให้ผู้ประสพภัยที่ได้รับความเดือดร้อนในเรื่องที่อยู่อาศัย สามารถกลับเข้าไปอยู่อาศัยในบ้านเรือนได้ โดยนำข้อมูลจากการสำรวจประเมินความเสียหายรายครัวเรือน และผ่านการตรวจสอบหรือรับรองร่วมกันจากคนในชุมชน จัดทำแผนการดำเนินการปรับปรุงที่อยู่อาศัย เสนอรับการสนับสนุนงบประมาณ โดยให้ศูนย์ประสานงานและประสพภัยเป็นผู้บริหารจัดการงบประมาณ ดำเนินการออกแบบก่อสร้าง เพื่อให้ผู้ประสพภัยได้มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง ถาวร สอดคล้องกับความต้องการของผู้อยู่อาศัยและสภาพการอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่น

2.3) **ส่งเสริมการพัฒนาพัฒนาอาชีพเพื่อสร้างรายได้** ทั้งอาชีพหลัก ได้แก่ การทำนา ทำสวนผลไม้ เป็นต้น และอาชีพเสริม โดยการรวมกลุ่มผลิตและจำหน่าย เน้นการใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น และอาชีพดั้งเดิมของคนในชุมชน

2.4) **พัฒนาระบบการผลิตทางการเกษตร** โดยการจัดหาเมล็ดพันธุ์พืช เช่น ข้าว พืชผักสวนครัว ฯลฯ ให้ผู้ประสพภัยนำไปเพาะปลูกเพื่อการบริโภคและจำหน่าย สนับสนุนให้เกิดการจัดการโดยกลุ่ม ในรูปแบบกองทุนหรือธนาคารเมล็ดพันธุ์

2.5) **ฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ** โดยชุมชนเป็นผู้ดูแลจัดการร่วมกัน ด้วยการเชื่อมโยงตามลักษณะภูมินิเวศน์ เช่น การจัดการผืนป่า/ป่าต้นน้ำในรูปแบบป่าชุมชน การจัดการน้ำ เป็นต้น อันจะเป็นการป้องกันปัญหาน้ำท่วมและดินโคลนถล่มในระยะยาว

2.6) **การจัดการที่ดินและสร้างความมั่นคงในที่ดิน** ทั้งที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย ซึ่งปรากฏว่าส่วนใหญ่อยู่ในที่ดินของหน่วยงานราชการ และไม่มีเอกสารสิทธิ สร้างความมั่นคงโดยการให้สิทธิในการอยู่อาศัยให้แก่ผู้ประสพภัยในที่ดินเดิม รวมถึงจัดหาพื้นที่รองรับที่เหมาะสม หรือไม่ไกลจากที่เดิม ในกรณีของชุมชนซึ่งอยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัย หรือจำเป็นต้องย้ายออกจากพื้นที่

2.7) **จัดตั้งกองทุนฟื้นฟูชุมชนที่ประสพภัย** ในรูปแบบกองทุนเวียนเวียน โดยชุมชนร่วมกันบริหารจัดการ

หมายเหตุ รวบรวมจากการสัมมนาระดมความคิดเห็นต่อยุทธศาสตร์และแนวทางการฟื้นฟูชุมชนที่ประสพภัยพิบัติ เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2549 ณ ห้องประชุมมนังคศิลา สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์ จ.กรุงเทพฯ
เรียบเรียงโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
โทร (0) 2319-1660 โทรสาร (0) 2314-4860